

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВНА КАТЕГОРІЯ ЙОГО КОНКУРЕНТНОГО СТАНУ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті досліджується визначення поняття інтелектуального потенціалу як основної економічної категорії конкурентоспроможності підприємства, його основних складових та місця в структурі потенціалу підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, економічна категорія, інтелектуальний капітал, інтелектуальна власність, інтелектуальні ресурси, конкурентний стан

Abstract

The article examines the definition of the concept of intellectual potential as the main economic category of the enterprise's competitiveness, its main components and its place in the structure of the enterprise's potential.

Keywords: intellectual potential, economic category, intellectual capital, intellectual property, intellectual resources, competitive status

Вступ. Процеси, що відбуваються в сучасній підприємницькій економіці, показують, що оцінка вартості підприємства вже не ґрунтується на традиційному розумінні капіталу, тобто на матеріальних і фінансових активах. Замість цього, інтелектуальні ресурси набувають все більшого значення як фінансові інструменти, що допомагають досягти різних цілей, таких як збільшення ринкової вартості, стабілізація бізнесу та залучення інвестицій. У минулому десятилітті передові компанії в усіх сферах бізнесу все більше наголошували на інтелектуальному капіталі як основі свого успіху, розглядаючи його як ключовий елемент у створенні інноваційної продукції з високим рівнем прибутку на світовому ринку.

Світовий розвиток у XXI столітті чітко спрямований на економіку знань. В Україні також формується концепція інтелектуально-інноваційного розвитку, що передбачає нагромадження інтелектуального потенціалу, соціальну відповідальність та постійну увагу до інвестицій у людські ресурси. Особлива увага приділяється розвитку освіти і науки, охороні здоров'я з метою зробити людський капітал вирішальним фактором конкурентоспроможності. Ефективність функціонування будь-якого підприємства в сучасних умовах перш за все залежить від ефективного управління його потенціалом. Ключовим фактором успіху стає сукупність ресурсів і можливостей, які підприємство має в своєму розпорядженні, і які утворюють «інтелектуальний потенціал». Цей потенціал дозволяє впроваджувати передові науково-технічні розробки, створювати нові продукти і послуги, що потребують сприятливих умов для проведення наукових досліджень, які базуються на високому рівні освіти та постійному підвищенні кваліфікації. Це сприяє постійним змінам у розвитку підприємства. Всі ці аспекти впливають на соціально-економічні процеси в українській економіці, сприяють підприємствам досягненню конкурентоспроможності як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках [1] та визначають практичне значення розуміння сутності терміну «інтелектуальний потенціал» як основної категорії конкурентного стану підприємства та підвищення його цінності на ринку. Звідси актуальною задачею є визначення поняття інтелектуального потенціалу як економічної категорії, його основних складових, ключових аспектів, особливостей оцінки та місця в структурі потенціалу підприємства. **Виклад основного матеріалу.** Результати дослідження вказують на те, що інтелектуальний потенціал підприємства можна визначити як сукупність інтелектуальних можливостей і ресурсів, доступних у теперішньому та майбутньому, для досягнення конкретних цілей підприємства. З економічної точки зору, цей потенціал складається не лише з можливостей та ресурсів, але також з коштів та запасів, які використовуються для досягнення підприємницьких цілей.

Інтелектуальний потенціал розглядається як система, що має характерні елементи, такі як управління знаннями та інтелектуальний капітал, властивості, такі як конкурентоспроможність та інноваційність, а також зв'язки та забезпечення у формі організаційних, інформаційних, функціональних, кадрових, фінансових, маркетингових, наукових, технічних та виробничих аспектів. Існують два види інтелектуального потенціалу: об'єктивний та суб'єктивний. Об'єктивний потенціал охоплює ресурси та можливості, які будуть використані підприємством, в той час як суб'єктивний потенціал включає ресурси та можливості, які використовуються колективом та працівниками для досягнення ефективного управління та створення матеріальних благ та послуг.

Ефективна кадрова політика підприємства є ключовим чинником для підвищення кваліфікаційного рівня персоналу та розвитку креативного мислення, що в свою чергу сприяє формуванню успішного інтелектуального потенціалу.

Особливу увагу приділяють потенціалу, пов'язаному з трудовими ресурсами, оскільки він має як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Трудова сила може зазнавати регресу та деградації через вплив різноманітних факторів, таких як організаційні, виробничі, інформаційні, функціональні, кадрові або фінансові аспекти. Сучасні умови значно змінюють трудову діяльність персоналу, спрямовуючи її на інтелектуальну працю.

Таким чином, можна стверджувати, що трудовий потенціал є формою інтелектуального розвитку. Поняття «інтелектуального потенціалу» як економічної категорії вивчається у різних наукових працях та дослідженнях. Проте, деякі визначення не достатньо чітко відображають сутність, структуру та сучасні особливості цього поняття. Зокрема, вони не враховують креативне мислення та генерацію ідей, які, на наш погляд, є важливими складовими інтелектуального потенціалу.

Запропоноване нами визначення «інтелектуального потенціалу» передбачає систему накопичених знань, навичок, умінь, кваліфікації та досвіду персоналу, що формується під впливом природних здібностей та інвестицій в них. Це сприяє ефективності діяльності підприємства, його саморозвитку та покращенню якості умов праці в сучасному суспільстві. У цьому визначенні враховані ключові аспекти інтелектуального потенціалу, такі як знання, навички, кваліфікація персоналу, інвестиції, ефективність та інші. Точне дослідження кожної з цих складових може бути складним через їх міждисциплінарний характер, тому вказано важливість стислої характеристики визначень інтелектуального потенціалу.

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення терміну «інтелектуальний потенціал»

Автори	Визначення терміну
Мойсенко І. П.	Інтелектуальний потенціал – це можливості, які можуть бути розкриті або часто не розкриті, але реально існують для виконання конкретних дій [2].
Река Г. В.	Інтелектуальний потенціал підприємства – це сукупність можливостей та здібностей людини взагалі, які незалежні від використання у тому чи іншому виробництві [3].
Кендюхов О. В.	Інтелектуальний потенціал – можливості сьогодення та майбутнього, які використовуються для досягнення конкретних цілей [4].
Перерва П. Г., Глізнуца М. Ю.	Інтелектуальний потенціал підприємства – система знань, яка формує інноваційну економіку та нове високорозвинене суспільство, при цьому забезпечує соціально-економічний розвиток [5].
Ситник Й. С.	Інтелектуальний потенціал – це приховані знання та навички економічної системи для здійснення інтелектуальної, організаційної, технічної, наукової, соціальної, управлінської діяльності, котрі можуть реалізувати себе у формі інтелектуального капіталу на ринкових засадах [6].
Вовканич С. Й.	Інтелектуальний потенціал підприємства – це здатність накопичувати та застосовувати нові знання, інформації, навички, ідеї, проекти, котрі можуть стати інтелектуальною власністю України [7].
Лаврентев В. А., Шаріна А. В.	Інтелектуальний потенціал – сукупність індивідуальних особливостей працівників, їх теоретичних знань та практичного досвіду, які вони використовують для створення інновацій на різних промислових, торгових підприємствах [8].

Отже, в широкому розумінні інтелектуальний потенціал підприємства охоплює різноманітні інтелектуальні здібності та ресурси, які використовуються для досягнення мети, забезпечення самозбереження та розвитку. У вузькому контексті його часто порівнюють з інтелектуальним капіталом, який включає організаційний, економічний, управлінський досвід, знання, навички, кваліфікацію, культуру підприємства, етику, креативне мислення тощо.

Інтелектуальний потенціал підприємства на рівні національної економіки є важливим резервом економічної ефективності та активності, що є ключовим фактором для розвитку інновацій та створення високотехнологічного суспільства.

Термін «потенціал» увійшов у науковий обіг приблизно у 60-х роках двадцятого століття та походить з латинського слова «*potentia*», що означає «приховані здібності, можливості, могутність, силу, потужність, засоби та запаси, які можуть бути приведені у конкретну дію», тобто все, що може існувати або вже існує, але ще не розкрилося цілком і повністю. Сучасний тлумачний словник української мови трактує «потенціал» як приховані сили, здатності, запаси та резерви будь-чого для будь-якої сфери діяльності, які можуть проявлятися за певних умов.

Згідно з підходом Перерви П. Г., інтелектуальний потенціал підприємства часто виступає у формі інтелектуального капіталу, що сприяє розвитку інновацій та ефективно впливає на економічні та соціальні явища. Інтелектуальний капітал встановлює індивідуальний темп та характер для оновлення технологій у виробництві різних продуктів, що призводить до конкурентних переваг на ринку та значного зростання прибутків підприємства. У цьому розумінні інтелектуальний потенціал конкретної організації представляє собою сукупність інтелектуального, людського та інформаційного капіталів, що є ключовим фактором у досягненні конкурентоспроможності [5].

На наш погляд, інтелектуальний потенціал як економічна категорія, представляє собою сукупність інтелектуальних можливостей та ресурсів підприємства для досягнення конкретних завдань і цілей. Структура цього потенціалу визначається організацією його елементів, включаючи їх склад, принципи, будову, методи формування та розвитку в цілому. Економічна категорія потенціалу відображає взаємозв'язки між різними елементами, що складають інтелектуальний капітал (такі як інтелектуальна власність, кваліфікація персоналу, інновації, технології), які формуються в процесах промислової діяльності: виробництва, обміну, розподілу, проектування, реалізації, управління та споживання продукції. Також інтелектуальний потенціал може сприяти формуванню стійких управлінських рішень на основі елементів інтелектуального капіталу, що сприяють швидкому досягненню визначених бізнес-стратегій підприємства.

Вовканич С. Й. описує «інтелектуальний потенціал» як здатність до нагромадження, створення та використання нових знань, ідей, проектів, моделей поведінки, наукової та технічної інформації, які стануть інтелектуальною власністю України і сприятимуть її розвитку та інтеграції [7].

Ситник Й. С. вважає, що з економічного погляду «інтелектуальний потенціал» – це приховані навички економічної системи для здійснення інтелектуальної, технічно-наукової, соціальної, економічної та управлінської діяльності, які можуть реалізуватися в формі інтелектуального капіталу на ринкових засадах. В основному ці якості та ресурси можуть бути використані економічною системою для ефективного вирішення поставлених завдань щодо свого самозбереження та подальшого розвитку [6].

На підставі аналізу наукових досліджень поняття «інтелектуальний потенціал підприємства», як економічної категорії, можна зробити висновок, що її складовими є наука, освіта, інновації, технології, ідеї та всі види інтелектуальної діяльності, здатні до створення, використання, впровадження та розвитку інноваційних продуктів і технологій за допомогою перетворення знань, навичок, проектів та набутого досвіду.

Склад інтелектуального потенціалу включає в себе такі елементи: накопичений обсяг знань, рівень інтелектуальної кваліфікації працівників, досвід у сфері інноваційної діяльності, сукупність інтелектуальних здібностей працівників (включаючи знання, вміння, навички, інформацію, ідеї, цінності, досягнення і т. д.) і можливості їхнього розвитку, виявлення та використання.

Інтелектуальний потенціал розглядається як комплексний показник, що характеризується його структурними компонентами, такими як фізичний, освітній, науково-інноваційний, інформаційно-комунікаційний та соціально-культурний потенціал, що визначаються особливостями та факторами розвитку. Такий підхід дозволяє формувати інтелектуальний потенціал у середовищі, яке можна визначити як інноваційне, при активній взаємодії всіх перерахованих елементів.

Наукові концепції економічної категорії «інтелектуальний потенціал» підприємства виявляють три основних підходи: ресурсний, структурний (функціональний) та результативний (цільовий).

Перший підхід, або ресурсний, визначає інтелектуальний потенціал як сукупність різноманітних видів ресурсів. Це включає трудові, інтелектуальні, духовні, матеріальні, інформаційні та фінансові ресурси, які активно взаємодіють у процесі виробництва та сприяють ефективному функціонуванню та розвитку підприємства. Також до цього підходу відносяться інші сфери, такі як освіта і наука, підвищення кваліфікації персоналу, а також управління та організація виробництва.

У цьому підході інтелектуальний потенціал переважно розглядається як сукупність інтелектуальних ресурсів, таких як інтелектуальна власність, знання, здібності, досвід, освіта, наука та інформаційне та технічне забезпечення. Таким чином, ресурсний підхід має велике значення для планування, організації та управління виробничими процесами, але не вичерпує всіх ключових чинників інтелектуального потенціалу. Цей підхід відображає загальний характер інтелектуального потенціалу, який можливий лише за умови системної взаємодії всіх його елементів для раціонального функціонування економічної системи.

Інша група авторів, яка відділяється другим підходом, тобто структурним (функціональним), розглядає інтелектуальний потенціал як сукупність лише матеріальних та трудових ресурсів, які забезпечують досягнення виробничих цілей підприємства. За цим підходом інтелектуальний потенціал визначається не прямо через інтелектуальні ресурси, а через фактори, які стрімко впливають на ці якості. Суть та зміст інтелектуального потенціалу полягає у можливості економічної системи виконувати конкретні дії для відновлення її інтелектуальних ресурсів. Проте сам інтелектуальний потенціал, без визначеної цілі, не може існувати, оскільки немає сенсу його досліджувати, оцінювати чи використовувати.

Вчені третього підходу – результативного (цільового) – розглядають категорію «потенціал» як здатність елементів та ресурсів економічної структури виконувати зазначені завдання. Тут акцентується увага на тому, що сукупність інтелектуальних ресурсів здатна досягати поставленої мети. Інтелектуальний потенціал розглядається як узагальнене цілісне поняття, яке охоплює взаємозв'язок та єдність функцій і структури інтелектуальних елементів. Тому чим більш вдалими будуть структура та функціональність персоналу, тим ефективнішим стане підприємство. Цей підхід є найбільш системним, оскільки він враховує інтелектуальні ресурси економічної системи для досягнення поставлених цілей і завдань.

Потенціал включає три рівні взаємозв'язків: перший – набір здібностей і властивостей, накопичених системою протягом її становлення, що дозволяють їй ефективно функціонувати та розвиватися, відображаючи минулий час; другий – використання наявних можливостей у сучасному контексті; третій – навички, ресурси, знання і досвід для майбутнього розвитку.

Інтелектуальний потенціал, як економічна категорія, складається з цих трьох рівнів. По-перше, він відображає минуле як систему накопичених знань і досвіду, необхідних для функціонування та розвитку підприємства. Порівнюючи свій потенціал з інтелектуальними ресурсами, організація аналізує своє минуле та враховує динаміку свого розвитку. Однак такий підхід має свої обмеження, оскільки організація може робити прогнози розвитку свого потенціалу, порівнюючи його з галузевими стандартами.

В другу чергу, інтелектуальний потенціал визначається застосуванням та впровадженням знань, навичок, досвіду тощо на практиці у сучасному періоді. На даному етапі ми розглядаємо такі поняття, як «реалізовані» та «нереалізовані» здібності (можливості), де «резерв» виступає частковим проявом потенціалу. З нереалізованими можливостями пов'язане зниження розвитку підприємства, тоді як ефективне використання можливостей сприяє продуктивності та конкурентоспроможності. Це так звані відхилення між наявними можливостями та їх фактичним використанням. Нереалізовані можливості представляють собою «резерв», який в кінцевому рахунку відображає рівень використання інтелектуального потенціалу.

По-третє, інтелектуальний потенціал, як економічна категорія, спрямований на перспективний та стратегічний розвиток організації у майбутньому.

Отже, інтелектуальний потенціал підприємства має свою вихідну точку у минулому, де накопичені знання визначають його початковий рівень. На сьогоднішній день цей потенціал може проявляти або позитивну динаміку, яка полягає в збільшенні ресурсів та їх ефективному використанні, або негативну, яка характеризується дефіцитом інтелектуальних ресурсів та втратою повноважень. Натомість, в майбутньому встановлюються прогнози щодо стратегічного розвитку та поповнення резервів.

Враховуючи часові аспекти інтелектуального потенціалу підприємства, можна зробити висновок, що рівень його розвитку залежить від поточного стану економічної системи і визначається взаємодією всіх трьох часових періодів (минулого, сьогодення і майбутнього).

Таким чином, традиційними складовими для оцінки інтелектуального потенціалу підприємства є: фізичний, освітній, науково-інноваційний, інформаційно-комунікативний потенціали. Крім перелічених потенціалів існує ще соціально-культурний, який засновується на національних і культурних традиціях суспільства. На нашу думку, його варто додати до структури інтелектуального потенціалу. Адже саме соціально-культурний потенціал значно активізує діяльність інтелектуального потенціалу, при цьому містить опорні та стійкі ознаки, позитивний досвід. Тому являється одним із базових складових потенціалу, з нашої точки зору.

Інтелектуальний потенціал часто виступає в формі інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу. В різній науковій літературі зазвичай ці терміни плутають та порівнюють між собою. Тому, вважаємо за доцільне розмежувати їх.

Інтелектуальні ресурси – це головна складова частина всіх наявних ресурсів підприємства, які використовуються протягом довгого часу. Ця складова немає ні матеріальної, ні речової форми, але забезпечує економічну корисність. Інтелектуальні ресурси дають змогу підприємству бути конкурентоспроможними на внутрішніх і зовнішніх ринках, формують вдалі інтелектуальні можливості для потенціалу. Ефективне управління ними призводить до збільшення ринкової частки, до збільшення та розширення бізнесу, до оптимізації витрат, до динамічного зростання інновацій, до ефективного використання всіх існуючих ресурсів підприємства за рахунок інтелектуалізації виробничих процесів.

Інтелектуальний капітал в свою чергу, займає досить важливе значення в структурі інтелектуального потенціалу. Саме він допомагає оцінити стан сучасного виробництва, впливає на результат діяльності, дає можливість збільшити рентабельність підприємства, оптимізувати витрати, збалансувати систему управління інтелектуальним потенціалом.

Спираючись на методологічні підходи і структурні складові системи управління потенціалом підприємства, під інтелектуальним потенціалом будемо розуміти економічно-ефективну можливість підприємства, яка спрямована на вдале застосування управлінських знань, умінь, навичок та професійних здібностей із метою підвищення результативності діяльності підприємства за рахунок створення інтелектуальної змоги перемагати своїх конкурентів у довгостроковій перспективі за умов мінливого зовнішнього та внутрішнього середовища. Запропоноване визначення категорії «інтелектуальний потенціал» передбачає здатність підприємства комплексно використовувати інтелектуальні ресурси відповідно до потреб ринку.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що інтелектуальний потенціал є одним із фундаментальних факторів, який визначає інноваційну активність на різних рівнях економічної системи. Звідси, в основу управління інтелектуальним потенціалом має бути закладена методика виміру його величини в економічних системах різного рівня. А для формування і розвитку інтелектуального потенціалу необхідно створювати мотиваційний механізм у корпоративному кадровому менеджменті.

ВИСНОВОК

Таким чином, інтелектуальний потенціал є основною складовою економічного потенціалу підприємства, при цьому забезпечує його конкурентні переваги на ринку. Одночасно, інтелектуальний капітал (зміцнює стан інтелектуального потенціалу) створюється на основі інтелектуальних ресурсів (вони змінюють свою речову форму, своє призначення та формують інтелектуальний капітал) і ці дві категорії беруть участь в управлінні інтелектуальним потенціалом.

Отже, здійснений аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про те, що інтелектуальний потенціал в сучасних умовах повинен бути: 1) запасом економічної міцності підприємств та могутності країни; 2) стратегічним (перспективним) розвитком економіки знань при переході національної економіки на інноваційний шлях; 3) гарантом економічної та національної безпеки; 4) конкурентоспроможним фактором підприємств на світових ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Городянська Л.В. Управління інтелектуальним капіталом і забезпечення підприємства інтелектуальними ресурсами //Актуальні проблеми економіки. 2008, 127 с.

2. Мойсенко І. П. Проблеми структурного аналізу інтелектуального потенціалу підприємств//Актуальні проблеми економіки. 2007, 166 с.
3. Река Г. В. Інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал: критерії розмежування // науковий вісник. 2009, 232 с.
4. Кендюхов О. В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним потенціалом підприємства : автореферат – економіка та управління підприємствами (переробна промисловість). 2007, 31 с.
5. Перерва П. Г., Глізнуца М. Ю. Бенчмаркетинг як метод оцінювання інтелектуального потенціалу регіонів: Наукова стаття. 2015, 19 с.
6. Ситник Й. С. Інтелектуальний потенціал як фактор інтелектуалізації систем менеджменту підприємства: Економічний вісник. 2012, 277 с.
7. Вовканич С. Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея / С. Й. Вовканич. Львів. 2001, 540 с.
8. Лаврентєв В. А., Шаріна А. В. Інтелектуальний потенціал підприємства: поняття, структура і напрямки його розвитку // Креативна економіка: Наукова стаття. 2009, 9 с.

Небава Олександр Миколайович – аспірант кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Небава Микола Іванович – кандидат економічних наук, професор кафедри економіки підприємства і виробничого менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: nebava@vntu.edu.ua.

Nebava Oleksandr Mukolajovych – graduate student of the Department of Enterprise Economics and Production Management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia

Nebava Mukola Ivanovych – candidate of economic sciences, professor of the Department of Business Economics and Production Management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: nebava@vntu.edu.ua.